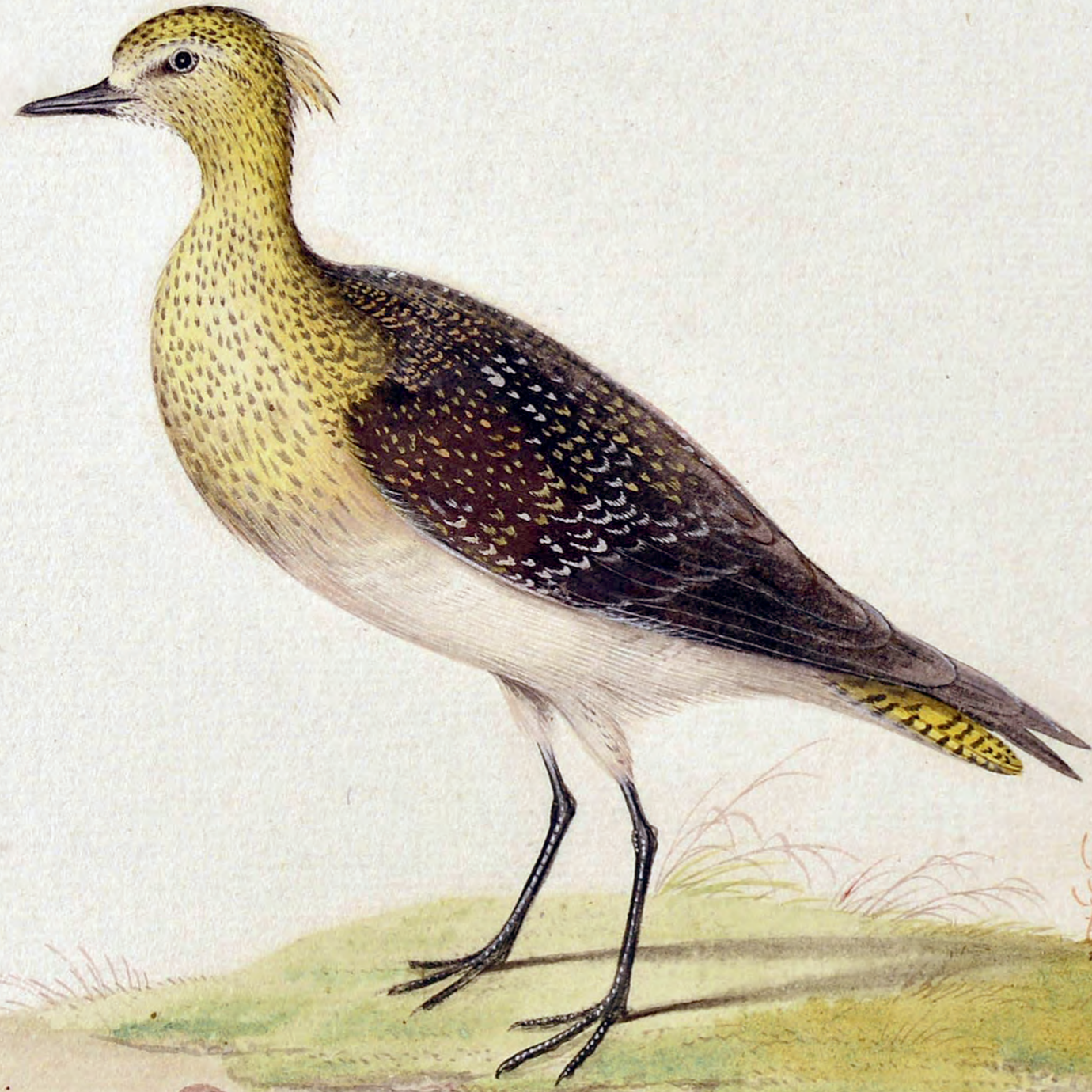

Inhoud

10 Voorwoord

12 Ander licht op Withoos

Hoofdstuk 1

14 De jeugdijaren van Mathias
Withoos in Amersfoort

15 Bombazijn

17 't Valcgen

Hoofdstuk 2

18 Biografische gegevens
Mathias Jansz. Withoos
ca. 1627-1703

22 Stamboom

Hoofdstuk 3

24 De Randenbroeker Kring

Hoofdstuk 4

30 Het Naemboeck van het
Sint-Lucasbroederschap

32 Thomas Jansz. van Veenendaell

33 Lodewijck Nicolaesz. van Velsen

35 Paulus Bor jr. alias Paolo Bur
(de neef van...)

36 Seger de Vries

38 Steven van Duyven

38 Bartholomeus Stuijvenburgh

38 Informatiebron

Hoofdstuk 5

40 In Rome met de Bentvueghels

45 Inwijding van de Bentleden

46 Stati delle Anime

49 Het 'Holland' huis

49 Withoos' huis- en reisgenoten

53 In de gunst van de' Medici

Hoofdstuk 6

54 Withoos als
vooraanstaand burger

Hoofdstuk 7

58 De vlucht naar Hoorn

63 Sint-Lucasgilde in Hoorn

63 Familieomstandigheden

64 Kunsthandel

65 Kunst- en rareitenskabinetten

68 Sapverwen (waterverftekeningen)

70 Inboedelinventarissen

72 Signatuurverandering in Hoorn

73 Arentsklauwen

Hoofdstuk 8

74 Zijn inspiratiebronnen

75 Het treffelyck getekent boeckie

80 Otto Marseus van Schrieck

84 Salvator Rosa

87 Satire pittura

88 Het genie van Giovanni Benedetto Castiglione

96 De Pseudo-Seneca

99 Wie was Seneca?

De Randenbroeker Kring

3

De invloed van Jacob van Campen op zijn leerling Mathias betrof vooral de overdracht van zijn rijke kennis en techniek van het schildersvak. Het is daarom belangrijk meer te weten over deze meesterschilder en architect en het rijke culturele klimaat op Randenbroek.

←
Jacob van Campen
Detail

↓
Peter van den Hoek
Maquette van Randenbroek zoals het was in de tijd van Jacob van Campen, ca. 1650, schaal 1 op 75
Foto: Ruud van der Graaf

Randenbroek was een van oorsprong middeleeuwse boerenwoning. In 1626, een half jaar na het overlijden van zijn moeder Gerritge Claes Berendr., kwam *hofstede en erf Rambroeck* in het bezit van Jacob van Campen. Op 21 augustus 1629 staken keizerlijke troepen van Ferdinand II, onder leiding van Graaf Ernesto Montecuccoli, bij het verlaten van de door hen bezette stad Amersfoort de hofstede in brand. In de jaren na de brand, waarvan de schade onbekend is, heeft Van Campen de buitenplaats bewoonbaar gemaakt en uitgebreid tot een prachtig uitgestrekt landgoed met schitterende tuinen en een fraai huis. Van Campens goede vriend en buurman Everard Meyster omschreef Randenbroek als volgt¹³: *'Rambroeck, een half quartier uyr gaens van Amersfoort, is een ongemeene, over-soete genoeglijke plaats; die de E. Heer Archyteck van Kampen is toe behoorende; bij de hondert morgens groote.'*¹⁴

Op deze *genoeglijke plaats* leidde Van Campen zijn leerlingen op en ontving hij vele vooraanstaande schilders, wetenschappers en dichters. Zo waren naast buurman Everard Meyster ook Joost van den Vondel, Maria Tesselschade Roemers Visscher, Anna Roemers Visscher, Constantijn Huygens en Jan van Brosterhuisen graag geziene gasten. Daarnaast ontving hij wetenschappers zoals Christiaan en Constantijn Huygens jr. en collega-schilders Pieter Saenredam, Paulus Bor en Caesar van Everdingen. Niet alleen de gasten op Randenbroek waren voornamelijk, ook de kunstcollectie was van hoog niveau. Naar het zich laat aanzien is een deel van de inventaris van Jacob bij zijn Amsterdamse neef Willem van Campen terecht gekomen.¹⁵ Zijn nalatenschap bevatte veel boeken en schilderijen die alleen maar van Randenbroek afkomstig kunnen zijn geweest.¹⁶

De bibliotheek op Randenbroek met onder andere boeken over Italiaanse gebouwen, fonteinen, beelden en het oude Rome en bijvoorbeeld een Herbarium én de zeer gevarieerde kunstcollectie zullen op leerling Withoos zeker van invloed zijn geweest. Van Campen bezat onder andere werken van Franse (Claude Lorrain en Poussin), Spaanse (Jusepe de Ribera), Italiaanse (Titiaan, Giovanni Lanfranco), Vlaamse (Rubens, Jordaens) en Hollandse meesters (Rembrandt, van Ruisdael), zullen de schilderkundige kennis van Withoos hebben vergroot.¹⁷ In de collectie van Randenbroek bevonden zich verder nog andere meesters zoals Hals, Kalf, Seghers, Cornelis en Hendrick Vroom plus nog andere kleinere meesters. Het geeft aan hoe (kunst)rijk Randenbroek was ingericht. Een inspirerende omgeving voor een aankomend schilder met een voorliefde voor stillevens, natuur, botanische en landschap. Van Campen zelf was ongelooflijk veelzijdig. Hij was niet alleen schilder en architect, maar ook liefhebber en beoefenaar van de wiskunde, de optica, landschapsarchitect, adviseur, interieurontwerper maar vooral ook een 'Donneur d'idées'. Voor de uitvoering van zijn ideeën wist hij binnen zijn grote netwerk bekende en beroemde zeventiende eeuwers te strikken. Zijn kunst- en boekencollectie, voornoemde projectmatige aanpak en kennis van perspectief zijn voor zijn leerlingen zonder twijfel leerzaam geweest. De inventaris bevat bijzondere boeken die met zekerheid op Van Campen te herleiden zijn: het *Bouwboek* van Vinckboons, Italiaanse gebouwen en

Twee pagina's uit: **Het Naamboeck van het Sint-Lucas Broederschap**
 Archief Eemland, Amersfoort.

Withoos werd in 1647 in het *Naamboeck* ingeschreven als *Matis Jansz. Withoos*. We vinden hem onderin links terug. Op zijn twintigste mocht hij vervolgens zelf als meesterschilder aan de slag. Het *Naamboeck* werd 170 jaar bijgehouden: van 1627 tot 1796. In al die jaren zijn er slechts 117 leden ingeschreven. Dat komt neer op minder dan 1 per jaar. In Amersfoort zijn er in al die 170 jaren maar 57 schilders lid geworden van het gilde. In de 10 jaar (van 1643 tot en met 1653) die deze twee pagina's beslaan, zijn er 11 namen genoteerd. Zes van de in het *Naamboeck* vermelde personen hebben een belangrijke rol gespeeld in het leven van Withoos, hierna worden ze een voor een beschreven.

THOMAS JANSZ. VAN VEENENDAELL
 *Amersfoort ca. 1630-
 †aldaar na 1673

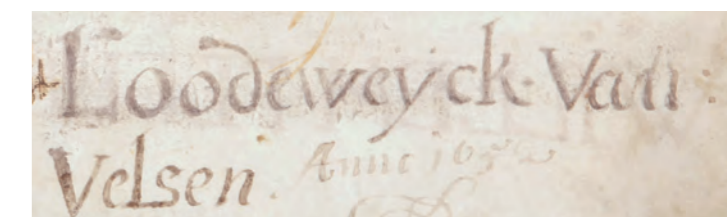
Thomas Jansz. van Veenendaell werd net als Withoos in 1647 opgenomen in het Sint-Lucasbroederschap. Hij staat (bovenaan de rechter pagina) vermeld als *Tomas Jansz. Venendael*. We kennen hem als leermeester van Caspar van Wittel, de beroemde leerling die van zowel Van Veenendaell als Withoos 'deelden'. Van zijn hand zijn slechts een zevental portretschilderijen bewaard gebleven waaronder het '*Portret van Willem van Hoorn*'. Het schilderij maakte in het begin van de twintiger jaren van de twintigste eeuw nog onderdeel uit van collectie schilderijen van kunsthandel

Jacques Goudstikker. Nadat Goudstikker in mei 1940 vluchtte voor de Duitse bezetter bleef het schilderij achter. Na de oorlog werd het schilderij aangetroffen in een bedrijfspand van de firma Goudstikker-Miedl. Het schilderij is in 1949 teruggegeven aan kunsthandel Goudstikker en werd vervolgens in Amsterdam geveild. In 2011 kon Museum Flehite het portret van Amersfoortse mede-notaris²⁰ Willem van Hoorn verwerven. Willem was een zwager van Withoos. Hij was getrouwd met diens zuster Wendelina (Weympje) van Hoorn.²¹ Van Veenendaell en Withoos hebben elkaar dus goed gekend. Van Veenendaell zou het schoppen tot gildemeester van het Amersfoortse Sint-Lucasbroederschap in 1667. Hij bleef tijdens de bezetting door de Fransen (1672-1673) in Amersfoort en heeft in opdracht van stadsbestuur zelfs enkele schilderijtjes vervaardigd als geschenk voor de Franse gouverneur Murat, die zijn intrek had genomen in een huis aan de Zuidsingel.

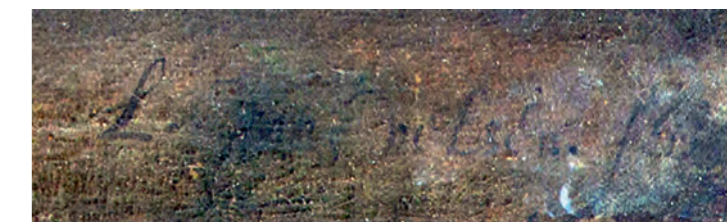

LODEWIJCK NICOLAESZ. VAN VELSEN
 *Amersfoort ca. 1628-
 †Utrecht 22 december 1662

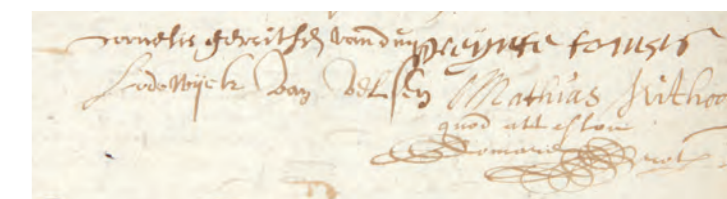
Slechts twee jachtstillevens zijn momenteel bekend van stadsgenoot en mede-Italiëganger van Withoos, Lodewijck Nicolaesz. van Velsen. Hij staat in het *Naamboeck* ingeschreven als *Loodeweyck van Velsen* (rechterbladzijde in het midden). In de Fichescollectie van Cornelis Hofstede de Groot van het RKD²² is één olieverfschilderij op doek terug te vinden waarop volgens de beschrijving een tafel te zien is, bedekt met tapijt met "eenige dode vogels en bijwerk" (afmetingen ruim 71 cm hoog bij 63 cm breed). Dat schilderij werd in 1817 geveild in Breda in de stadsschouwburg onder leiding van de heren Van Regenmortel en Huysmans. Een tweede jachtstilleven dook op bij het Venduehuis der Notarissen te 's-Gravenhage op 30 mei 2018. Op dat schilderij liggen op een stenen tafel een goudvink,

Detail uit **Het Naamboeck van het Sint-Lucas Broederschap**

Detail van de signatuur op het schilderij **Stilleven met dode vogels van Lodewijck van Velsen**

Detail **Akte, notaris Dirck van Romare**
 14 februari 1657 Archief Eemland, (181013AE001) akte met de handtekeningen van Van Velsen en Withoos

← **Thomas Jansz. van Veenendaell**

Portret van Withoos' zwager Willem van Hoorn, overleden voor 1677 (olieverf op doek 89 x 71,5 cm), objectnr. 2011-044
 Museum Flehite, Amersfoort

In Rome met de Bentvueghels

5

Vanaf de zestiende eeuw gold het min of meer als regel dat een zichzelf respecterende kunstenaar (naast kunstschilders ook graveurs, beeldhouwers, edelsmeden en dichters) een reis naar Italië ondernam met een verblijf in Rome als hoofddoel, vaak ter afronding van zijn opleiding. Ook Withoos vertrok met drie andere Amersfoorters en Hendrik Graauw richting Rome. Een lange reis die zeker niet ongevaarlijk was.

De reis was niet uitsluitend een tocht naar het centrum van het christelijk geloof maar ook een tocht naar de bronnen van de antieken, de basis van de westerse cultuur. Bijkomend voordeel voor een Italiëganger was dat bij terugkomst zijn italianiserende werk op een grotere belangstelling van kopers kon rekenen en voor zijn schilderijen ook hogere prijzen kon bedingen.

←
Matthijs Pool naar
Dominicus van
Wijnen
Detail

In de zeventiende eeuw trok een ware stroom van Nederlandse kunstenaars naar Rome, waar men met volle teugen genoot van de resten van de antieke cultuur en de kunst van de Italiaanse kunstbroeders. Sommigen raakten zo in de ban van deze Italiaanse collega's dat ze stijl, techniek en onderwerpkeuze overnamen. Dat was bijvoorbeeld het geval met de zogenaamde caravaggisten die zich lieten inspireren

door (Michelangelo Merisi da) Caravaggio. Anderen schilders (de Italianisanten en Bamboccianten³³) lieten zich inspireren door het warme Italiaanse zonlicht en lichtval, de antieke sculpturen, de oude en nieuwe architectuur, het volk en vooral het prachtige landschap.

De eerste bekende Hollandse kunstenaar die naar Italië ging was Jan van Scorel (*Schoorl 1495-†Utrecht 1562). In 1522 werd hij door de uit Utrecht afkomstige paus Adrianus VI benoemd tot conservator van de Pauselijke kunstcollecties in het Belvédère in Rome, als opvolger van Rafaël. Een tijdgenoot van Van Scorel, de Haarlemmer Maarten van Heemskerck (*Heemskerck 1498-†Haarlem 1574), tekende vooral stadsgezichten, monumenten en ruïnes, beelden en reliëfs, afzonderlijke motieven als helmen, vazen en dieren. Van Heemskerck verbleef van 1532 tot eind 1536 in Italië, zijn werk getuigt van een grote belangstelling voor de antieken.

De reis naar Rome diende nauwkeurig gepland te worden. Een gezondheidscertificaat en paspoort waren sowieso vereist. Ook diende men rekening te houden met oorlogen en heersende besmettelijke ziekten. Op de Noordzee waren Spaanse kapers actief en op de Middellandse Zee maakten Noord-Afrikaanse zeeroevers de kusten onveilig. Maar ook de reis over land kende vele gevaren en uitdagingen. Het was daarom veiliger om met andere Italiëgangers in groepsverband deze gevaarlijke reis te ondernemen. Trekkend van de ene stad naar de andere probeerde men de gevaren te minimaliseren. Eenmaal bij de havens en stadsgrenzen aangekomen, konden de reizigers strenge grens- en poortcontroles verwachten³⁴.

Er waren drie veel gebruikte reisroutes die naar Rome leidden:

- 1 Via Frankrijk (Lyon) om vervolgens vanuit de havenstad Marseille met een schip mee te varen naar Genua en Livorno of nog dichterbij Rome, de stad Civitavecchia. Vanaf Civitavecchia konden de laatste 75 kilometers naar de Porta del Popolo eventueel te voet worden afgelegd.
- 2 Via Duitsland (langs de Rijn) en vervolgens via Bazel over de Alpen naar Milaan.
- 3 Via Duitsland en Oostenrijk (Innsbruck) naar Noord-Italië en vervolgens via Venetië naar Rome.

Domenico Remps
Wunderkammer,
ca. 1689, olieverf op
doek, 99 x 137 cm
Museo dell'Opificio delle
Pietre Dure, Florence

Van kracht tot handelsmerk

Vroom-Withoos-Van Wittel:
relaties en overeenkomsten

MIRIAM KOLK

9

Naast zijn verdiensten als afzonderlijk kunstenaar kan Mathias Withoos ook worden geplaatst in een langere lijn van succesvolle kunstenaars. Een aaneengeschakelde keten die loopt van Haarlem via Amersfoort naar Rome, van Hendrick Vroom via Mathias Withoos naar Withoos' bekende leerling Caspar van Wittel. Niet alleen zijn er relaties en is er samenwerking tussen de kunstenaars in deze keten onderling, ook is er een opvallende verwantschap tussen de werken van de schilders aan het begin en het einde van deze artistieke lijn. Het *Gezicht op Hoorn* uit 1622 van Hendrick Vroom heeft directe overeenkomsten met het

←
Hendrick
Cornelisz. Vroom
Detail

werk van Caspar van Wittel. De blauwe lucht, de lage horizon, de gedetailleerde weergave van gebouwen en schepen en de met licht aangebrachte accenten in het werk doen direct denken aan bepaalde schilderijen van Van Wittel.¹⁰⁷

Kan Van Wittel het werk van Vroom gezien hebben en zijn er daadwerkelijk duidelijke overeenkomsten te benoemen tussen de twee schilders en hun werk? En wat is hierbij de rol geweest van Mathias Withoos, Van Wittels leermeester die zelf leerling was geweest van Jacob van Campen die op zijn beurt heeft samengewerkt met Cornelis Vroom, de zoon van Hendrick Vroom? In dit hoofdstuk wordt bekeken wat de relaties zijn tussen vader en zoon Vroom, Van Campen, Withoos en Van Wittel. Welke verbanden zijn er te vinden tussen deze kunstenaars en is er inderdaad een lijn te onderscheiden die loopt van Hendrick Vroom naar Caspar van Wittel?

Hendrick Cornelisz. Vroom
Gezicht op Hoorn, 1622, olieverf op doek, 105 x 202,5 cm (inv.nr. 01729/A84)
Westfries Museum, Hoorn

Johannes Withoos
Ranonkel (Anemone
plena flore purpureo et
albo mixto), Volume I,
gouache uit de
Herbarius Ad Virum
delineates
Oak Spring Garden
Library, Upperville

Johannes Withoos
Tweekleurige (rood-
wit) anjer (Dianthus),
Volume II, gouache uit
de Herbarius Ad Virum
delineates
Oak Spring Garden
Library, Upperville

p: Withoos: fe:

Pieter Withoos
Studie van vlinders
en hommels,
gouache op vellum
dat geprepareerd
is met wit krijt,
30 x 21,9 cm,
Ernest and Pearl
Nathan Fund,
inv.nr. 82.025
Courtesy of the
Rhode Island
School of Design
Museum (RISD
Museum),
Providence, Rhode
Island

Pieter Holsteyn II
Witte dodo
(*Victoriornis
imperialis*),
ca. 1650, PH fecit,
gouache,
15,5 x 20,4 cm
(Inv./cat.nr T76a)
Teylers Museum,
Haarlem

DE WITTE DODO

Ook de dodo was op tekeningen in het scheepsjournaal van het VOC-schip "De Gelderland" (1601) een bijzonder populair onderwerp. De dodo's zijn in verschillende aanzichten getekend. De tekeningen zijn wat onbeholpen. Vooral de stevigheid van de poten valt op, en de overdreven puntige snavel. De tekst bij het reisverslag luidt: *Deese vogels vanckt men op het*

eijlandt Mauritius in grote menichten, want sij en connen [niet] vlien ende is goet eeten ende verversing. Hebben dickmaels steenen inde maech ende als eijren, somtijts grooter ende cleijnder...

Het stereotype beeld van de dodo is dat van een dikke, door de poten gezakte vogel. Dit beeld komt vooral voort uit zeventiende-eeuwse schilderijen waarop het dier is uitgebeeld. Maar er zijn ook tekeningen van slanke dodo's bekend. Als je alle bekende uitbeeldingen van de dodo op een rij zet, wordt duidelijk dat de slanke dodo in de loop van de tijd terrein verliest. Doordat kunstenaars elkaar navolgden ging de dikke dodo overheersen. Deze tekening van Pieter Holsteyn II van een witte dodo (*Victoriornis imperialis*) is waarschijnlijk gebaseerd op een schilderij uit 1611 van Roelant Savery.

De zwaarlijvige dodo werd in de zeventiende eeuw ook wel walgvogel of dronte genoemd. Walgvogel omdat het vlees, vergeleken met het vlees van de andere vogels op het eiland Réunion, niet lekker smaakte. Het woord dronte stamt waarschijnlijk af van het Middelnederlandse woord "dronten", dat opgezwollen betekent. Pieter Withoos die Pieter Holsteyn II gekend kan hebben heeft zijn versie van de witte dodo ogenschijnlijk nagetekend. Beiden hebben gewerkt voor Agnes Block en waren ook werkzaam in de regio Haarlem, Amsterdam en Enkhuizen. Deze tekening is nu eigendom van de bibliotheek van het Rothschild

→
Pieter Withoos
De zwarte zeekoet,
witte dodo,
roodhalsgans,
lepelaar, Brilduiker,
kuifeend, smient
ca. 1670-1692,
gouache,
28,5 x 40 cm
The Natural History
Museum, London
(reproduced by
permission)

Gerard Hoet
 Portret van Jan
 Commelin, olieverf
 op doek (inv.nr. SA
 41466)
 Amsterdam
 Museum

(familie Commelinaceae waarvan o.a. de eendags-
 bloem deel uitmaakt) is naar Jan en zijn broer Caspar
 Commelin vernoemd. In 1694 betaalde Commelin Alida
 Withoos dertig gulden voor het tekenen van dertien
 exotische planten uit de Amsterdamse Hortus
 Medicus.

Gehuld in een Japanse rok en met op het hoofd een
 pruik is de Amsterdamse botanicus afgebeeld te
 midden van enkele geïllustreerde boeken terwijl hij
 een bloeiende plant toont. Linksboven staat een
 marmeren buste die mogelijk Plinius de Oudere (23-79
 na Chr.) voorstelt, de schrijver van de *Naturalis historia*

Alida Withoos
 Aloe Vulgaris, uit
 de Moninckx Atlas,
 volume 2, Hortus
 Medicus
 Amstelodamensis,
 ca. 1699-1706
 Collectie
 Universiteit van
 Amsterdam

of een andere botanicus uit de klassieke oudheid. Op
 de achtergrond is een doorkijk naar een buitenplaats.
 De planten die Commelin vasthoudt en die om hem
 heen zijn weergegeven, zijn tevens afgebeeld in de
 opengeslagen boeken. Vanaf 1686 zijn er in de Hortus
 tekeningen gemaakt van de planten uit de tuin.
 'Afteekeningen van verscheide vreemde gewassen'
 maar ook enkele al meer algemeen bekende planten
 zijn erin afgebeeld. Deze vreemde gewassen waren
 door de VOC en WIC ingevoerde exotische planten uit
 onder andere Zuid-Afrika, Azië en Noord en Zuid-Ame-
 rika. In de periode 1686-1709 hebben vier tekenaars
 de 420 gouaches vervaardigd. Deze gouaches zijn
 later in acht kalfslederen banden verzameld die
 gezamenlijk bekend staan als de Moninckx Atlas,
 omdat Jan (of Johannis) Moninckx de meeste
 gouaches heeft vervaardigd: maar liefst 271. Een
 andere Moninckx, Maria, maakte 101 gouaches voor de

Hortus. Wat haar verwantschap met Jan Moninckx
 was, is helaas niet duidelijk.
 Mogelijk stammen zij beiden uit het Haagse schilders-
 geslacht Moninckx. In 1694 kreeg Alida door de
 'Commissie van Toezigt van de Hortus Medicus'
 betaald voor haar aandeel van dertien gouaches in de
 Amsterdamse Moninckx-atlas. Daarnaast zijn er ook
 nog twee gouaches van de hand van Johanna Helena
 Herolt, de dochter van Maria Sybilla Merian.

HET KONST-BOECK VAN SIMON SCHIJNVOET

Waar en wanneer Alida de zeven planten tekende die
 zijn afgebeeld op de bladen uit het Konst-boeck van
 architect, landschapsarchitect, tekenaar en verzame-
 laar Simon Schijnvoet (*Den Haag 1653-†Amsterdam
 1727) is niet bekend. Schijnvoet die niet zeer
 vermogend was, wist toch een kostbare verzameling

Vlasleeuwenbek/ *Linaria vulgaris*
B.Nr.11T

In de middeleeuwen was het een beroemde heilplant gezien de vele namen. Zeker behoort het Mariavlas, vrouwenhaarvlas en vrouwenhaar tot de christelijke mythologie.

Klimop/ *Hedera helix*
B.Nr.56

Al in de klassieke oudheid was de klimop als groenblijvende plant het zinnebeeld van het eeuwige leven. Maar ook van trouw, gehechtheid, vaderlandsliefde en volharding van het verlangen. Dit doordat de plant zich strak en stevig hecht aan een boom, muur, of grafmonument.

En later in de vroegchristelijke tijd werden op sarcofagen en catacomben klimopbladeren afgebeeld als symbool voor de eeuwige verbondenheid en het eeuwig leven. Al was het lichaam dan dood, die ziel leefde voort. Een vrome spreuk van Wolf Helmhardt von Hohberg (in zijn Emblemwerk Lust- und Artzney-Garten uit 1675) luidt: "De klimop windt zich hoog om een eik, geen onstuimige wind kan hem losrukken. Als iemand Gods bijstand geniet, dan komt hij spoedig omhoog; geen ongeluk kan hem deren."

De slaapbol, *Papaver somniferum* ('somniferum' betekent 'slaap brengend'), is het symbool van de slaap en van de nacht, en daarmee ook van de vergetelheid en onwetendheid in emblemen. Uit de onrijpe vrucht wordt de grondstof voor opium gewonnen, dat slaapverwekkend en pijnstillend werkt.

Door Joost van den Vondel werd de slaapbol beschreven als een antithese van de dag.

Slaapbol/ *Papaver somniferum*
B.Nr.62

Slaapbol/ *Papaver somniferum*
B.Nr.62

Hypnos is in de Griekse mythologie de allegorische personificatie van de slaap en tweelingbroer van Thanatos, de personificatie van de dood. In de kunst wordt Hypnos afgebeeld als een gevleugelde jongeling met papavers in het haar en een kleine drinkhoorn in de hand. De zoon van Hypnos is Morpheus, de god van de droom. Morfine is afgeleid van Morpheus, de Griekse god van slaap en droom. De papaver is, waarschijnlijk vanwege zijn narcotische principes, lang als symbool van de dood gezien.

In de volksmond wordt de slaap de broeder van de dood genoemd. Hypnos en Thanatos dragen samen de dode naar de onderwereld, Hades genaamd, en leggen de dode daar ter ruste in een eeuwige slaap.

Valeriaan/ *Valeriana officinalis*
B.Nr.56

Valeriana officinalis, de gewone Valeriaan, een kruidachtige plant met rosé bloemen, die van juni tot september algemeen langs waterkanten en op vochtige plaatsen voorkomt. *Valeriana officinalis* was zeer geneeskrachtig en werd aangewend tegen de pest. De walgelijke reuk en de stompe wortel zouden ontstaan zijn, doordat de duivel uit woede over de heilzame werking een stuk van de wortel heeft afgebeten en zo de plant heeft verontreinigd.

Weegbree/ *Plantago*

Foto: Robert Flogaus-Faust 2014

Weegbree is een plantje dat nooit vertrapt kan worden. Het is dan ook symbool voor standvastigheid in het geloof. In de kunst soms afgebeeld bij de Heilige Familie als symbool van nederigheid. In de christelijke cultuur staat de plant symbool voor de wegwijzer naar God.

Houbraken beschrijft dat hij in een schilderij van Withoos weegbree heeft gezien. Wellicht verwart hij deze met de bladeren van veldbeemdgras of van stokrozen.

B. Nr. 19 Bosstilleven met egel, muis, kikker en verschillende insecten

1669
Gesigneerd en gedateerd
r.o.: Mathias Withoos
Amirsfoort 1669
Olieverf op doek r.o.:
104,1 × 83,8 cm

Privécollectie, Engeland
Kunsthandel Jan Six Fine
Art, Amsterdam (in
consignatie mei 2010), met
dank aan Jan Six voor de
digitale foto's
Kunsthandel Marshall Spink,
Londen, sinds 1980
Galerie Fischer, Luzern
23/26 november 1962
Verzameling Capt. Eric C.
Palmer M.C., Londen, sinds
1947

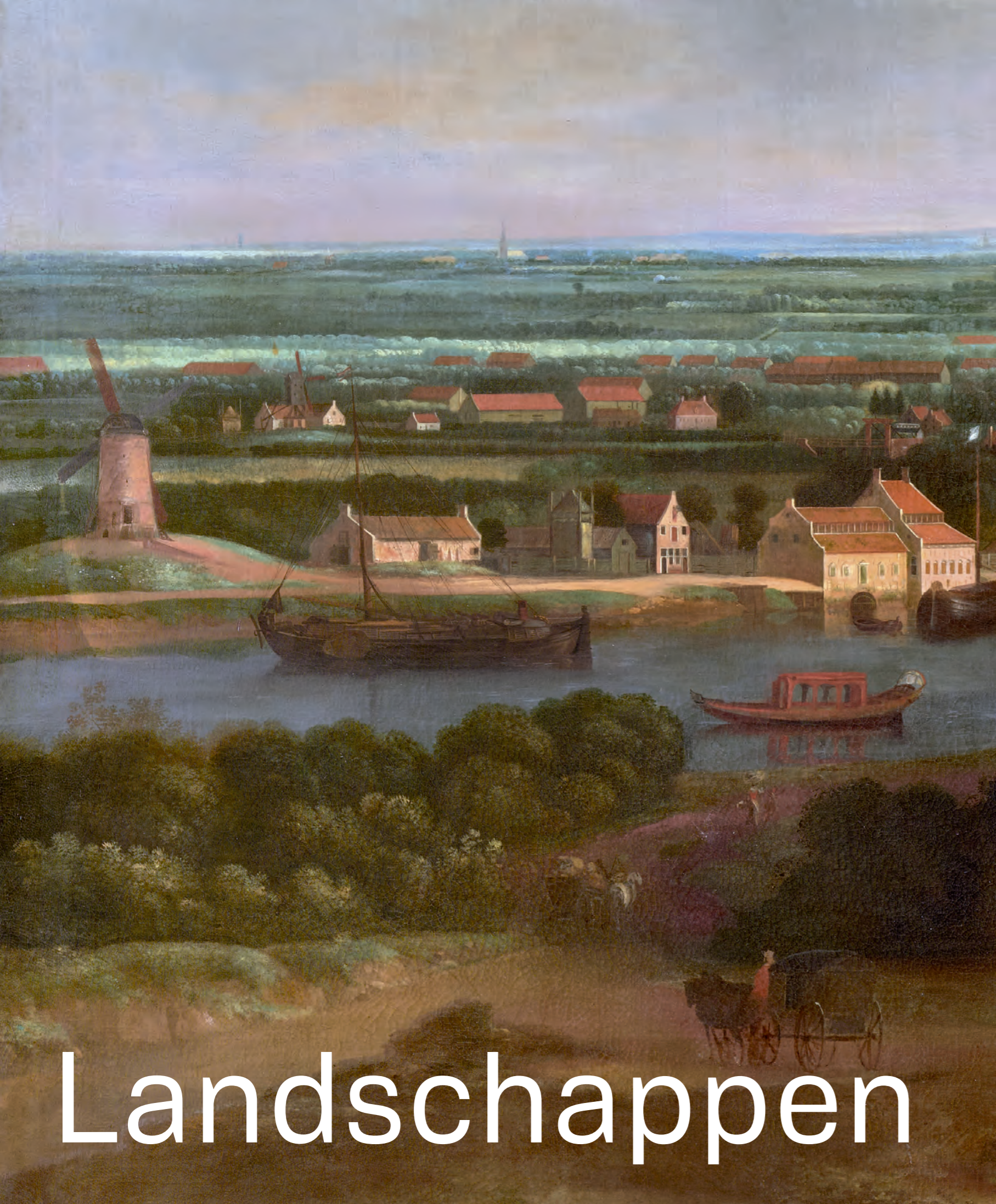
B. nr. 20 Bosstilleven met egel, muis, kikker en verschillende insecten

1669
Gesigneerd en gedateerd m.o.: Mathias Withoos 1669
Olieverf op doek: 106,5 × 120,5 cm

Privécollectie
Veiling Christie's (Parijs), 21 juni 2012, lotno. 17

Landschappen

Inleiding

LA

In de late zestiende en vooral in de zeventiende eeuw ontwikkelde zich het genre landschap tot een zelfstandig thema in de schilderkunst. Dit genre kende allerlei specialismen, zoals zeegezicht, het stadgezicht en bijvoorbeeld het winterlandschap. Landschapsschilderijen werden zelden besteld door opdrachtgevers. Doorgaans werden ze via de handel verkocht aan een breed publiek. Uit bewaard gebleven inventarislijsten blijkt dat de schilderijen werden gekocht door kooplieden, beoefenaars van vrije beroepen, middenstanders en welgestelde ambachtslieden in de grote steden. Het italianiserend landschap vormt in deze landschapsschilderkunst een stroming op zichzelf. Het was vooral de aristocratie die deze italianiserende landschappen kocht. Withoos liet zich in zijn landschappen vooral inspireren door het landschap tijdens zijn Italiëreis. Vaak zijn het fantasielandschappen met enige herkenbare en waarheidsgetrouwe elementen die, net als zijn andere werken, gesitueerd zijn in de namiddag. De wolkenluchten vormen vrijwel altijd een groot onderdeel van de compositie. In de blauwgrijze wolkenlucht is altijd

wel een deel lichtroze avondlicht te zien boven het zuidelijke, vaak heuvelachtige landschap. Ook in zijn landschappen laat Withoos zijn soms dramatische licht schijnen op rotsblokken, rivieren, ruïnes, burchten en steden. Voor ons nu nog herkenbare Italiaanse gebouwen zet Withoos neer op een andere plek in een bergachtig landschap.

In zijn soms grillige landschappen speelt vergankelijkheid vaak een belangrijke rol. Naast levende bomen staan altijd wel dode; op de voorgrond liggen bruine, half aangevreten bladeren. Watervallen in een rivier getuigen er ook van dat alles van voorbijgaande aard is. Ook zijn er vaak oude bruggen en Romeinse ruïnes te zien. De mens is duidelijk maar een klein onderdeel van de overweldigende natuur. De natuurlijke verschijnselen zijn weerspiegelingen van goddelijke macht. Naast rivieren, herkenbare ruïnes en gebouwen is er meestal ook een klein hoekje gereserveerd voor een bosstilleven. Aangezien het landschap in deze schilderijen overheerst zijn de schilderijen in deze catalogus ingedeeld onder de noemer "landschap".

←
LA.Nr. 17
Detail
→
LA.Nr. 13

LH. Nr. 05 Lusthof met vaas van de' Medici en een fontein

Na 1672
Gesigneerd r.o.:
M. Withoos
Olieverf op doek:
67,3 x 55,2 cm

Museum Flehite
(Amersfoort), objectnr.
2004-233 (is pendant van
het schilderij 2004-232 /
LH. Nr. 06) Veiling Sotheby's
(Londen), 28 oktober 2004,
lotnr. 123, met afb. in kleur
Veiling William Doyle
(New York), 19 mei 2004,
lotnr. 6079, met afb. in kleur

LH. Nr. 06 Lusthof met Flora en een vaas, fontein, zonnebloemen en antieke fragmenten

Na 1672
Gesigneerd i.o. (op de
sokkel): M. Withoos
Olieverf op doek:
67,3 x 55,2 cm

Museum Flehite
(Amersfoort), objectnr.
2004-232 (pendant van het
schilderij 2004-233 /
LH. Nr. 05) Veiling Sotheby's
(Londen), 28 oktober 2004,
lotnr. 123, met afb. in kleur
Veiling William Doyle
(New York), 19 mei 2004,
lotnr. 6079, met afb. in kleur

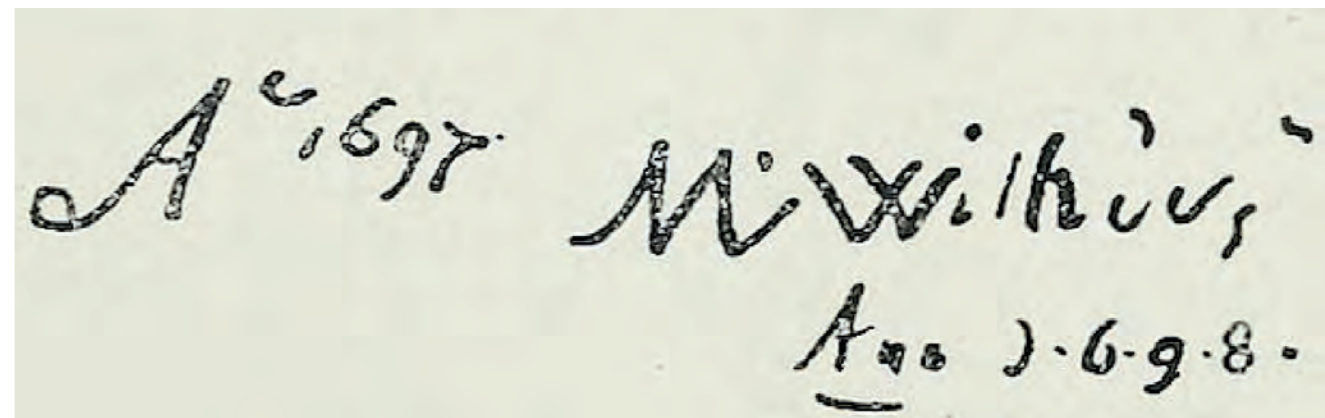

←
**Cornelis Cornelisz.
 van Haarlem**
 De Zondeval, 1592,
 olieverf op doek
 273 x 220 cm
 (SK-A-129),
 Rijksmuseum,
 Amsterdam

Gezien de locatie waar de signatuur staat en de letter *h* van Withoos met een korte lus, die niet tot de letter *s* reikt zou het paneeltje te dateren zijn vóór 1672 en dus geschilderd zijn in Amersfoort en niet in Hoorn. Een 5 en een 9 zijn soms moeilijk te onderscheiden in een zeventiende-eeuws handschrift. Vermoedelijk staat er

A° 1657, M. Withoos, Amirsfoort. Helaas is de signatuur op het paneel te veel vervaagd om dit definitief vast te stellen. Het paneeltje werd eerder al beschreven als nr. 992 in de Beschreibung der Churpfalzbaierischen Gemälde-Sammlungen zu München, van Johann Christian von Mannlich in 1805 op p. 237/238.

Nro. 992. Withoos. (Matheis)
 Die Attributen der Künste und Wissenschaften
 liegen auf der Erde in einem Garten. Daben sind
 Gebeine von verschiedenen Thieren, ein lebender
 Affe, ein Frosch, ein Igel und eine Maus. Auf
 Holz. Höhe 1 Sch. 4 Z. 9 L. Breite 1 Sch. 10 L.

V. Nr. 04 Vanitasstilleven Mors Omnia Vincit (met Seneca)

1663 of 1667

Gesigeneerd en gedateerd r.m. op het altaar; Mathias Withoos Amisfoort A° 1663 of 1667

Olieverf op doek: 82,5 × 68 cm

Musée Jeanne d'Aboville (La Fère), inv.nr. MJA 362 (in 1860 geschonken door gravin d'Héricourt de Valincourt de dochter van Jeanne d'Aboville)

Collectie Jeanne d'Aboville (begin van de 19e eeuw)

KANDELABER

Het centraal afgebeelde altaar (kandelaberbasis) in dit schilderij is door Withoos overgenomen uit het zogenoemde tweede schetsboek (ook wel het 'Mantuaner Skizzenbuch') van Maarten van Heemskerck. Niet alle tekeningen in dat schetsboek zijn van de hand van Van Heemskerck. Dit altaar heeft Withoos meermaals in zijn schilderijen afgebeeld. Deze tekening heeft Saenredam waarschijnlijk ook in zijn bezit gehad. De maker is vooralsnog anoniem, wellicht is het iemand uit het atelier van Van Heemskerck.

Anoniem (wellicht uit het atelier van Maarten van Heemskerck)

Altaar/Basement (Kandelaberbasis) met ramskoppen en sfinxen, ca. 1532/36, tekening pen in bruine inkt, 19,6 × 14,8 cm, (Uit het zgn. Mantuaner Skizzenbuch, Album II, Fol. 8 recto)

Kupferstichkabinett der Staatlichen Museen, Berlin
Foto: Volker-H. Schneider

←

V.N.r. 04

Foto: Benoit Touchard (RMN-Grand Palais)

EEN AAP ONDER SENECA

Uit recent onderzoek met behulp van infraroodtechniek is gebleken dat Withoos de buste van Seneca (zie hoofdstuk 'Zijn inspiratiebronnen' over *Het treffelyck getekent boeckie* en de *Pseudo Seneca*) pas later aan het schilderij heeft toegevoegd. In eerste instantie heeft hij een *ourobouros*, zoals in het *Vanitasstilleven, Omnia Vanitas* (V. Nr. 14) van Musée des Beaux-Arts (Reims), geschilderd op het altaar, met daarop een schedel van een aap met hoed op zoals in het *Vanitasstilleven met buste van Jacob van Campen en vaas van de' Medici* (V. Nr. 02) van Museum Flehite. De aarzeling van Withoos over welk element hij in zijn compositie moest plaatsen is interessant. Zijn eerste keuze, een schedel van een aap met hoed te schilderen, was gebaseerd op de negatieve symbolische betekenis van de aap die onderworpen is aan zijn primaire schaamteloze driften. Dit is het onderwerp van Castiglione in zijn prent *Filosoof Diogenes zoekt naar een eerlijk mens*. Op zoek naar de eerlijke mens trof Diogenes enkel dieren (waar onder een aap), een schedel en antieke fragmenten. Uiteindelijk gaf Withoos in dit schilderij de voorkeur aan de rustgevende figuur van filosoof Seneca die de mens de weg wijst om aan de aardse verleidingen te ontsnappen.

VS. Nr. 02
Gezicht op de Grashaven in Hoorn

Datering: ca. 1672-1685
Gesigeneerd: m.o. MWithoos
Olieverf op doek: 92,6 × 129,6 cm

Westfries Museum te Hoorn (objectnr. 13717).
In 2005 gestolen, het schilderij bevindt zich momenteel waarschijnlijk ergens in Oekraïne (zie VS. Nr. 01).

